

O'ZBEK VA ARAB TILLARINING GRAMMATIK STRUKTURALARIDAGI O'XSHASHLIK VA FARQLAR

Nuriddinova Chexroza Shuxrat qizi,

Alfraganus universiteti, filologiya fakulteti 1-kurs talabasi,

Ilmiy rahbar: **Baxtiyorova Fotima Sodiqovna,**

Alfraganus universiteti, f.f.n. (PhD).

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada o'zbek va arab tillarining grammatik strukturalari solishtirilib, ular orasidagi o'xshashliklar va farqlar tahlil qilingan. Maqolada fe'l yasalishi, zamonlarning ifodalanishi, gap tuzilishi, ko'plik va egalik shakllari, shuningdek, so'z tartibi kabi grammatik jihatlar asosiy tahlil obyekti sifatida ko'rib chiqiladi. O'zbek tili agglutinatив til sifatida qo'shimchalar yordamida grammatik ma'no ifodalasa, arab tili flektiv til bo'lib, so'z ildizlari va maxsus vaznlar orqali yangi shakllar yaratadi. Tadqiqot natijasida ikki til orasida tuzilma va o'xshash jihatlarini shakllantirganiga e'tibor qaratiladi. Ushbu maqola tilshunoslik, tarjima nazariyasi va chet tillarini o'qitish metodikasi bilan shug'ullanuvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, arab tili, grammatika, fe'l yasalishi, zamonlar, gap tuzilishi, til taqqoslash, agglutinatsiya, fleksiya, tilshunoslik, madaniy ta'sir

АННОТАЦИЯ: В данной статье проводится сравнительный анализ грамматических структур узбекского и арабского языков, выявляются их сходства и различия. Основное внимание уделяется образованию глаголов, выражению времен, построению предложений, формам множественного числа и принадлежности, а также порядку слов. Узбекский язык как агглютинативный выражает грамматические значения с помощью аффиксов, в то время как арабский — как флективный — использует корни слов и морфологические схемы (весы). Несмотря на существенные различия в структуре и подходах, в исследовании подчеркивается влияние историко-культурных факторов, способствующих возникновению некоторых схожих черт. Статья может быть полезна для лингвистов, переводчиков и преподавателей иностранных языков.

Ключевые слова: узбекский язык, арабский язык, грамматика, образование глаголов, времена, структура предложения, сопоставление языков, агглютинация, флексия, лингвистика, культурное влияние

ABSTRACT: This article presents a comparative analysis of the grammatical structures of Uzbek and Arabic languages, highlighting their similarities and differences. The main focus is on verb formation, tense expression, sentence construction, plural and possessive forms, as well as word order. As an agglutinative

language, Uzbek conveys grammatical meaning through affixes, whereas Arabic, being a fusional language, utilizes word roots and specific morphological patterns (templates). Despite major structural and methodological differences, the article emphasizes the role of historical and cultural factors in shaping certain common features. This study may be useful for linguists, translators, and foreign language instructors.

Keywords: Uzbek language, Arabic language, grammar, verb formation, tenses, sentence structure, language comparison, agglutination, inflection, linguistics, cultural influence

KIRISH: Til – har bir millatning madaniyati, tafakkuri va tarixining asosiy ifoda vositasi hisoblanadi. Dunyodagi har bir til o‘zining fonetik, grammatik va leksik xususiyatlariga ega bo‘lib, ular o‘sha tilga mansub xalqning dunyoqarashi va hayot tarzini aks ettiradi. O‘zbek va arab tillari genealogik jihatdan turlicha til oilalariga mansub bo‘lsa-da, tarixiy, diniy va madaniy aloqalar tufayli ular orasida ma’lum darajada o‘zaro ta’sir yuzaga kelgan. Ayniqsa, arab tili o‘zbek tiliga ko‘plab diniy, ilmiy va madaniy atamalarni olib kirgan. Mazkur maqolada o‘zbek va arab tillarining **grammatik strukturalari** o‘rganilib, ularning **fe’l yasalihi, zamonlarning ifodalanishi, gap tuzilishi, ko‘plik va egalik shakllari**, shuningdek **so‘z tartibi** kabi muhim grammatik jihatlar qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotdan maqsad — bu ikki tilning grammatik tizimini solishtirish orqali ularning farqli va o‘xshash jihatlarini aniqlash, shuningdek, tilshunoslik va tarjimashunoslik sohalarida amaliy xulosa chiqarishga xizmat qilishdir.

METODOLOGIYASI: Ushbu maqolada o‘zbek va arab tillarining grammatik strukturalarini solishtirish asosida qiyosiy-lingvistik (komparativ) tahlil metodidan foydalanildi. Qiyosiy tahlil usuli orqali har ikki tilning fe’l yasalihi, zamonlar tizimi, gap tuzilishi, ko‘plik va egalik shakllari, so‘z tartibi kabi grammatik jihatlarini aniqlab olindi va struktura jihatdan o‘zaro taqqoslandi.

Tahlil jarayonida:

o‘zbek va arab tillarining zamonaviy grammatikasi haqidagi ilmiy manbalar, tilshunoslik bo‘yicha darsliklar,

Qur’on tarjimalari va diniy matnlarda ishlatilgan arabcha va o‘zbekcha iboralar, o‘quv-uslubiy materiallar va maqolalar asosiy nazariy manba sifatida qo‘llanildi.

Shuningdek, grammatik birliklarning strukturaviy qurilishi tahlil qilinarkan, ular fonetik, morfologik va sintaktik nuqtai nazardan ham o‘rganildi. O‘zbek tilidagi arabcha kelib chiqishga ega bo‘lgan grammatik va leksik birliklarga alohida e’tibor qaratildi.

Bu metodologik yondashuv orqali ikki til o'rtasidagi grammatik o'xshashliklar va farqlar nafaqat nazariy, balki amaliy misollar asosida asoslangan holda yoritildi.

MUHOKAMA VA NATIJA: O'zbek va arab tillarining grammatik tizimlarini taqqoslash shuni ko'rsatadiki, ular til oilasi, tuzilishi va yondashuvlari jihatidan sezilarli darajada farqlanadi. O'zbek tili agglutinatив turkiy til bo'lib, grammatik ma'nolar so'zga qo'shiladigan qo'shimchalar yordamida ifodalanadi. Arab tili esa semitik til sifatida flektiv (o'zgarmalanuvchi ildizli) xususiyatga ega bo'lib, unda grammatik ma'nolar fe'l va ot ildizlariga qo'llaniladigan maxsus vaznlar va morfologik andozalar orqali hosil qilinadi.

Tahlillar davomida quyidagi asosiy jihatlar aniqlandi:

- ◆ **Fe'l yasalishi** — o'zbek tilida aniq va muntazam qo'shimchalar bilan, arab tilida esa ildiz va vaznlar kombinatsiyasi orqali yuzaga keladi.
- ◆ **Zamonlar** — o'zbek tilida zamon tushunchasi ancha batafsil (o'tgan, hozirgi, kelasi, aralash), arab tilida esa asosiy uchta zamon (mazi, muzore, mustaqbal) mavjud.
- ◆ **Gap tuzilishi** — o'zbek tilida odatiy tartib S+V+O (subyekt–fe'l–obyekt) bo'lsa, arab tilida V+S+O (fe'l–subyekt–obyekt) tartibi afzal.
- ◆ **Ko'plik va egalik** — o'zbek tilida qo'shimchalar bilan beriladi, arab tilida esa murakkab morfologik shakllar va zamirlar vositasida ifodalanadi.
- ◆ **So'z tartibi va sintaktik erkinlik** — o'zbek tilida so'z tartibi erkinroq, arab tilida esa i'rob (so'z oxiridagi o'zgarishlar) orqali grammatik vazifa belgilanadi.

Bu natijalar ikki til grammatikasi o'rtasidagi umumiyliklarni aniqlashda emas, balki ularning farqlarini aniqlashda ko'proq ahamiyatli bo'lganini ko'rsatadi. Shunga qaramay, tarixiy va madaniy ta'sir natijasida o'zbek tiliga arab tilidan ko'plab grammatik va leksik birliklar kirib kelgani, ayniqsa diniy va ilmiy adabiyotlar tilida yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu maqola orqali o'zbek va arab tillarining grammatik tizimlaridagi asosiy strukturaviy farqlar aniqlanib, ularning o'zaro ta'siri madaniy va tarixiy kontekstda chuqurroq tushunishga imkon berdi. Bu tahlillar tilshunoslar, tarjimonlar, va xorijiy til o'qituvchilari uchun nazariy hamda amaliy nuqtai nazardan muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

XULOSA: O'zbek va arab tillarining grammatik strukturalarini o'rganish natijasida ularning genealogik jihatdan har xil til oilalariga mansubligi ularning grammatik tuzilmalari va til qurilishiga bevosita ta'sir etgani aniqlandi. O'zbek tili agglutinatив til sifatida grammatik ma'nolarni turli qo'shimchalar yordamida izchil va aniq ifodalab beradi. Arab tili esa flektiv til bo'lib, grammatik ma'no so'z ildizlariga qo'llaniladigan murakkab morfologik vaznlar orqali hosil qilinadi. Tadqiqot davomida bu ikki til o'rtasida grammatik tizimning barcha darajalarida — xususan, fe'l yasalishi, zamonlar ifodasi, gap tuzilishi, ko'plik va egalik shakllari, shuningdek so'z tartibi kabi sohalarda sezilarli farqlar mavjudligi aniqlangan bo'lsa-da, tarixiy va madaniy ta'sir

natijasida ayrim umumiylik va yaqinliklar shakllangani kuzatildi. Arab tilining o'zbek tiliga ko'rsatgan leksik va uslubiy ta'siri ayniqsa diniy va ilmiy adabiyotlar tilida yaqqol ko'zga tashlanadi. Maqola natijalari shuni ko'rsatadiki, arab va o'zbek tillarining grammatik farqlari ularni o'rganishda yondashuv va metodikani farqlash zarurligini bildiradi. Biroq, mavjud o'xshashliklar esa til o'rgatish, tarjima amaliyoti va madaniy aloqalarni mustahkamlashda muhim vosita bo'la oladi. Ushbu tadqiqot tilshunoslik, tarjimashunoslik hamda xorijiy til o'qitish metodikasi bilan shug'ullanayotgan mutaxassislar uchun nazariy va amaliy jihatdan foydali asos bo'lib xizmat qiladi.

Quyida maqolangiz uchun foydalanilgan **so'nggi yillarda nashr etilgan ilmiy manbalar ro'yxati** keltirilgan. Har bir manba grammatik va til taqqoslash masalalariga oid bo'lib, **arab va o'zbek tillarining** strukturalarini o'rganish uchun mos keladi:

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boltakulova, G. F. (2021). *Comparative Analysis of Case in Uzbek and Arabic Languages. JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 7(04), 392–393 (repo.journalnx.com)
2. Mustafaeva, N. (2024). *Similarities and Differences of Verb Structural Classes in English and Uzbek Language Grammar. Tadqiqotlar.UZ*, 39(1), 10–14 (tadqiqotlar.uz)
3. *International Journal of Research: Mamadaliyev, M. – Comparative Study Of Syntactic Agreement In Arabic And Uzbek Languages* (2019). Bu maqola subyekt–fe'l va boshqa sintaktik kelishik elementlarini qiyosiy tahlil qiladi (journals.pen2print.org)
4. Avalova, Z. S. (2025). *Comparative Study of Word Formation in English and Uzbek Languages. Modern Education and Development*, 26(2), 140–147 (scientific-jl.com)
5. Butabekova, D., & Urinboev, S. (2023). *The Grammatical Category of Degrees of Comparison. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences (JARTES)*, 2(3), 312–316 (ijournal.uz)
6. **Boltakulova (2021)** maqolasi **arab va o'zbek tillaridagi kelishik (case)** strukturasini tahlil qilib, gap tuzilishidagi morfologik-funksional farqlarni ko'rsatadi. (repo.journalnx.com)
7. **Mustafaeva (2024)** — *fe'l yasalishi* va fe'l sinflari bo'yicha o'zbek va ingliz tilida solishtirma yondashuvni beradi, metodologik jihatdan sizga o'xshash maqola natijasida grammatik farqlarni aniqlashda foydali bo'ladi. (tadqiqotlar.uz)
8. **Mamadaliyev (2019)** — *sintaktik kelishik* ta'riflari, subyekt va predikat bog'lanishidagi o'xshashlik va farqlar tahlili uchun. (journals.pen2print.org)
9. **Avalova (2025)** — (ingliz-o'zbek guruhida) leksik-morfologik yadro shakllar jarayonlari orqali yondashadi; bu o'zbek tilining agglutinatив xususiyatlarini boshqa til bilan taqqoslash uchun misol imkonini beradi. (scientific-jl.com)
10. **Butabekova & Urinboev (2023)** — solishtirma jihatda *qalay daraja (gradatsiya)* ifodalari haqida taxlil beradi, zamon bilan bog'liq morfologik aspektlarni chuqurlashmoqchi bo'lganlar uchun tavsiya etiladi. (ijournal.uz)